

rostával vizet hozni és kötéllel vizet hordani), vagy keresztúton kell elhagyni, ahol minden babona fogatos.

A magyarság táltosmondái őrzik a sámánizmus emlékét, mely az ember és a szellemek közvetlen érintkezésének hitét jelenti. A tudomány a honfoglalás előtti korból maradt emlékeknek tekinti. A táltos foggal születik, kék és vörös láng, fekete és szőke bilka, vas és tüzes kerék alakjában ví ellenfeleivel. Hatalma a végső vívással lejár, megváltja magát, de elveszti táltos hatalmát. A táltos a boszorkány gonoszságával ellentétben leginkább jóindulatú, szívesen segít az embereken.

A naptári napokhoz fűződő babonák főleg az újesztendő, húshagyókedd, nagypéntek, Szent György, András és Luca napjához kapcsolódnak.

A gyűjtemény utolsó fejezetében a kincskeresés babonakörét eleveníti fel a gyűjtő. Az elásott kincset, pénzt csak úgy lehet kivenni, ahogy azt gazdája elrejtette. A keresőnek rá kell ölnie azt az állatot, amelyet a kincs gazdája kincse őrzőjéül rendelt pl. kutyát, kígyót, csikót, kakast stb.

Luby Margit könyvének egy része hiedelem-közlés, másik része monda, amit szórakoztatásul meséltek az emberek, már nem hittek benne. A közzölt hiedelmek nagy részét már a XV—XVI. században is ismerték. A *Bábelelte babona* tehát hiteles, értékes és olvasmányos könyv egy letűnt világról.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

A REGÉNY NYOMÁBAN

Félicien Marceau: *A regény szabadon*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1983.

1972-ben jelent meg Sükösd Mihály könyve a regényről. Előszavának első mondata szerint: „Regényt könnyebb írni, mint elméletet a regényről.” A vereséget ismerte-e be ezzel burkoltan a szerző, azt, hogy a gazdag ismeretanyag, az egyéni észrevételek és a mindenre kiterjedni igyekvő olvasottság ellenére is eleve sikertelenségre ítélt vállalkozás egy regényelmélet megírása? Nem, mert a szerző mégiscsak megírt egy több mint kétszáz oldalas, sok jó észrevételt tartalmazó könyvet a regényről, illetve arról, ami Sükösd felismerései szerint a modern regény. Sükösd (könyvének első mondata nem a kudarcot ismerte be, inkább a regény lehetőségeinek sokaságát villantotta fel.

Félicien Marceau, jómaga is regényíró, könyvének első két mondatában a következőket mondja: „Ne várják tőlem a regény történetét. Csúpan észrevételeim vannak: lassanként megfogalmazódott bennem egy s más a regényről, amelyet olykor olvasok, olykor írok.” Tehát, ellentétben Sükösddel, Marceau nem törekszik a rendszerezésre, inkább egyéni észrevételeket, benyomásokat közöl a regényről *szabadon* (nemhiába tartalmaz-

za könyvének címe is e szót) az olvasóval. Egy szempontból nézve azonban Marceau többet is nyújt: minthogy regényt is ír, közvetlenül szólhat az alkotáslélektani mozzanatokról. (Sükkösd is ír szépprózát, de mintha nem lennének „írói” tapasztalatai.) A közös kiindulópont (a kísérllet a regény fogalmának meghatározására) után a szerzők útjai szétválnak: Sükkösd osztályozásra törekszik, Marceau franciás könnyedséggel „szabadon” kering egy-egy felbukkanó témakör körül.

Mi a regény? Ez az alapkérdés szerzőinket már az indulás pillanatában zavarba hozza, mert képtelenek egyértelműen, sommásan megválaszolni. Legyen segítségükre: más se nagyon képes erre. Sükkösd a negatív meghatározásokat sorolja fel, egy helyütt [Marceau is elmondja, mi nem a regény. De aztán, váratlan fordulattal, bebizonyítja, hogy mindaz, ami nem regény (hanem történelem, útirajz, szociológia stb.), jelen van a regényben! Enre Marceau előveszi a *Kis Larousse*-t, és kikeresi, mit is közöl a regény címszó alatt: „Régen valamelyik latin nyelven írt elbeszélés prózában vagy versben. Ma műalkotás, kitalált történetek elbeszélése prózában.” Miután idézte, szinte egész könyvében azt bizonygatja, hogy a lexikonban megadott definíciónak nincs valóságalapja. A bizonyítási eljárás hiteles és meggyőző. Igaz viszont, hogy jómaga sem képes definiálni a regényt, hiszen megállapításai („A regény a lehető legszabadabb műfaj” vagy egy másik: „A regény minden keretet szétfeszít”) túlságosan általánosak, és, valljuk be őszintén, nem is túl eredetiek. Ugyanakkor Marceau minden igyekezete arra irányul, hogy kiválassza a regény leglényesebb elemeit. Közben arra figyel leginkább, hogy bebizonyítsa, a *Kis Larousse* definíciója tartalmaz egy szót, amely „sérti” a regényt és a regényírót (így őt magát is). Ez a szó pedig a „kitalált”. Marceau mindent bevet annak érdekében, hogy igazolja: a regény, bármely változatáról is legyen szó, nem „kitalálás”, hanem valóság. Még hozzá írói valóság, amely természetesen nem azonos az objektív valósággal.

„Az esetek többségében a regény nem egy korábbi eseményről szóló beszámoló, és nem is a szerző eredeti tervének kifejezője”, írja Marceau. Szerinte a regény valami élő szervezet, az író képzeletének terméke ugyan, de önálló életet él; az első lejegyzett sorok után burjánzani kezd, és az előzetes, szigorú terveknek gyakran felrúgja. Más sül ki belőle, mint amit az író eredetileg akart. Ez az észrevétel túlzás, hanem egy-egy részlet megírásakor minden valószínűség szerint a pillanatnyi „ihlet” formálja meg a mondanivalót, de ez a tény az író eredeti, globális tervén aligha változtat lényegesen. Gondoljunk, mondjuk, Thomas Mann *József-tetralógiájára*. Hány éven át készült, de szerzője végig kitartott eredeti elképzelései mellett, amelyeket világosan látott már akkor, amikor leült íróasztalához és leírta az első sorokat. Másrészt helyes Marceau megállapítása, miszerint a regény nem elbeszélte történet, azaz nem egyszerű reprodukció. Tegyük hozzá: nem csak az, de az is.

Szerzőnk még egy lépést tesz a regény „misztériumának” megoldása

(vagy inkább megközelítése) felé, amikor leszögezi, hogy a regényíró legfőbb célja jelenné tenni a történetet. A múltban történeteket a jelenbe transzponálja, és erre a célra két eszköze van: a leírás és a drámából „kölsönvert” párbeszéd. Elsősorban a Marceau által oly sokszor tanúnak idézett Balzac-művekre vonatkozik ez, amelyek valóban tömör drámai jelenetek. E sorok írója másodszor „lépett be” az *Emberi színjáték* csodálatos világába, és hasonló észrevételei vannak, mármint az, hogy Balzac hatalmas és hömpölygő lendületvétel után, miután minden előzetest a lehető legaprólékosabban feltárt, egy rövidke párbeszéd, drámai jelenetben oldja fel a megnövekedett feszültséget.

De folytassuk Marceau észrevételeinek összegezését a regény valóság-alapjáról! „Az elbeszélés, a cselekmény, az esemény nem alapja, inkább formája a regénynek”, állapítja meg, azaz a cselekmény tulajdonképpen közlésforma az író számára, alkalom arra, hogy előadja a világról alkotott képét. A regény tehát a valóság „átírata”. Ezzel eljutottunk ahhoz a már ismert tételhez, miszerint a regény a valóság tükré, de nem maga a valóság. A közbeeső elem pedig az alkotó képzelete, amit az író csak igen óvatosan adagolhat („legyen mértéktartó”), mert „az úgynevezett nem valódi történetek felkent műfajától az olvasó valóságot vár”. Innen már csak egy lépés az ellentmondásos következtetésig: „A kitalálás nem ellentéte a valóságnak, hanem csírája”, mert „az író mindenképpent olyasvalaki, aki meglátja azt, amit mások még nem látnak”. Idézzük még néhány észrevételét az írói képzeletről: „Nem a képzelet teszi a regényt regénnyé. Az írónak joga van felhasználni a képzeletet. Az író foglya a létező valóságnak.” S a leglényegesebb következtetés: az író „saját valóságot terem”. Eddig minden rendben van, akár azzal a fontos megállapításával is, amely szerint a „képzelet az író fegyvere, a valóság megragadására szolgáló eszköze”. Annál is inkább, hiszen ezek a csak részben eredeti gondolatok a valóság és fikció kapcsolatának örök témájára vonatkoznak.

A valóság és fikció összefüggésének szemléltetése céljából vegyünk egy példát a kolumbiai Márquez *Száz év magány* című regényéből. „Aureliano Buendía ezredes harminckét fegyveres felkelést szervezett, és harminckétszer szenvedett vereséget. Tizenhét asszonytól tizenhét fia született, s a legnagyobb még nem volt harmincöt éves, amikor egyetlen éjszaka kivégezték valamennyit. Ép bőrrel megúszott tizennégy merényletet, hetvenhárom rajtaütést és egy kivégzést. Túlélt egy sztrichnim-mérgezést, pedig a kávéjába kevert adag egy lovat is leterített volna.” Eddig az idézet. Ennyi is elég ívott ahhoz, hogy egy hozzám közel álló olvasó mosolyogva megjegyezze, hogy a fentiek képtelenségek, mesébe illő („mágikus”, mondanám) közlések. S mit szól ehhez az író? Barátja, Plinio Apuleyo Mendoza, akivel hosszú beszélgetéseket folytatott, megjegyzi egy helyütt, hogy az európai olvasó (Márquez műveiben inkább a mágiát (a „hihetlent”) látja meg, de nem a valóságot, ami az írókat ihlette. „Bizo-

nyára így van, racionalizmusuk ugyanis megakadályozza, hogy belássák: a valóság nem fejeződik be a tojás vagy a paradicsom áránál”, állítja Márquez, majd így folytatja: „Latin-Amerikában a mindennapi élet bizonyítja, hogy a valóság tele van rendkívüli dolgokkal.” „Tehát mindannak, amit leírsz a könyveidben, reális alapja van?” szegezte neki a kérdést a barátja. Az író válasza egyenes: „Egyetlen sor sincs a regényeimben, ami ne a valóságon nyugodnék.”

Vagy nézzünk egy másik példát. Mario Vargas Llosa *Julia néni és a tollnok* című önéletrajzi regényében a még fiatal író szenvedélyesen ír elbeszéléseket. A témákhoz úgy jut, hogy hallott és megtörtént eseményeket elevenít meg. Egy alkalommal a címben szereplő nagynéni egy mulatságos színházi balesetet mesél el neki, amit a „tollnok” A kereszt megaláztatása című elbeszélésében ír meg. Elhatározza, felolvassa az írást nagynénjének, aki „átlagolvasó”. Julia néni felolvasás közben gyakran félbeszakítja: „De hiszen nem így történt, mindent a feje tetejére állítottál — hajtogatta meglepetten, sőt ingerülten —, hiszen nem is ezt mondta, de hiszen...” És az író kommentálja: „Le voltam sútjva, rövid szünetet tartottam, elmagyaráztam, hogy amit hall, az nem az általa elmesélt anekdotának a hű tolmácsolása, hanem elbeszélés, egy elbeszélés, és mindaz, amit kihagytam belőle vagy hozzátettem, segít bizonyos hatások elérésében.”

Tehát a szerző a valóságot tárja fel regényében, viszont a teljes valóság bemutatására érthető módon képtelen. Ő csak a valóság egy általa látott szeletét mutatja be. Az olvasó azonban, épp azért, mert ő más „valóságszeletet” lát, a regénybeli valóságot nem tartja hitelesnek. Abban az esetben, ha az író nem képes a „valóságot” a maga írói eszközeivel hitelessé tenni. Hadd említsem meg, hogy az imént említett olvasó észrevétele ellenére is valósággal „falja” a *Száz év magányt*, és ez nincs ellentétben „bíráló” megállapításával. Mert Márquez világa hiteles.

Marceau-nak jenne is van magyarázata. Szerinte a hitelesség nem azonos a hihetővel. „Nem az az író, aki csak hihető dolgokat tud mesélni, hanem az, aki hihetővé teszi a meséjét.” Ez könyvének egyik leglényegesebb megállapítása. Minden író jól megjegyezhetné magának. Márquezzre vonatkoztatva helytállónak tetszik az a következtetése is, miszerint „a fikciót hihetővé tesszük, ha reális elemeket keverünk bele”. De ahhoz, hogy ezt elvégezhesse, jól kell ismernie a valóság beillesztésre kerülő elemeit. Itt érvényesül a dokumentálás, az alapos előtanulmányozás. Ezáltal lesznek a részletek hitelesek. A modern regény minden változata a maga módján elvégzi a részletek beillesztését. Minden nagy kortárs író ily módon megteremtette a maga védjegyzett technikáját, a belső formát, amelyben harmonikusan illeszkedik egymáshoz valóság és fikció.

Marceau könyvének másik témája az alkotás lélektana. Bepillantást nyerhetünk az író műhelyébe, de nem várhatunk el tőle kész „recepteket” arra vonatkozóan, miként is kell megírni az elbeszélést, hogy ne

legyen kitalált, hanem hiteles történet. Marceau szerint az író képzelete az a prizma, amelyben a valóság megtörik és, egy-egy író képzeletprizmájának megfelelően, írói, regénybeli, hiteles valósággá alakul át. Az író, szerinte, megszünteti az olvasóban a múlt érzetét, hiszen előtte bontakozik ki a regény valósága. „Különös alkímia az írás. Azt hisszük, kitalálunk. Holott gyakran csak emlékezünk. Van bennünk egy másik, csak olyan emlékezet, amely az elfelejtett dolgokra emlékezik, és önálló, tőlünk független életet él” — állapítja meg Marceau, a regényíró. S miért ír egy író? Erre is megkísérli a válaszadást. Szerinte „az író elsősorban azért író, mert ez az ő létezési módja, mert így veszi birtokába — ő és könyve — a valóságot”. Ennek a megállapításnak aztán logikus folytatása, hogy minden mű (ebben az esetben a regény) egyedi alkotás: egy író műve a történelem megadott pillanatában, meghatározott feltételek között. Vitát válthat ki Marceau azon kijelentése, hogy a „regény a szenvedély műve, szenvedély diktálja és szenvedély lakozik benne”. Majd továbblépve, leszögezi: „Az író bolondja az igazságnak, az igazság emészti el őt. Innen származik a regény igazi ereje, hiszen nem annyira a tanúskodás, mint inkább a vádolás, de legalábbis a ráébresztés ez az erő, ez a forradalmi vagy forradalmasító erő.” A szerző itt a regény társadalomfeltáró és -bíró szerepére jut. Kétségbe vonható Marceau azon véleménye is, hogy „a nagy író nem azért eredeti, mert törekszik az eredetiségre. Egyszerűen azért, mert az”. Ez a sommás definíció mintha levonna valamennyit a kísérletező, az eredetiségre törekvő írók értékéből. Ne feledjük, hogy korunk prózájára épp az eredetiségre való törekvés a legjellemzőbb. Más szóval, az írói valóság legadekvátabb kifejezésére alkalmas belső formának, az eredeti hangnak a kutatása. Az eredetiség nem veleszületett, hanem az anyaggal vívott harc közben tudatosan, nehéz küzdelem árán megszerzett képesség. (Amennyiben elfogadjuk ezt a tételt, akkor nem fogadhatjuk el Marceau következő megállapítását sem: „A nagy író nem ír jobban másoknál. Úgy ír, ahogy senki — és kész”, viszont elfogadhatónak találok azt a megjegyzését, hogy „az író stílusa nem csupán kifejezési mód, hanem saját életmódja, létezési módja, a saját megvalósulásának módja”).

Nem könnyű, olvasmány *A regény szabadon*. Szerzője, igazi és becsületes íróhoz méltóan, szenvedélyesen ontja ötleteit, (kontórfalazás nélküli, de ugyanakkor nagy adag szellemességgel fűszerezi észrevételeit, tapasztalatait. Közben állandóan vitára és továbbgondolásra csábít. Bár könyve formailag „csak” egy hosszúra sikerült esszé, mégis jelentős mértékben járul a regényről való ismereteink gazdagításához, többek között annak a tudott, de új aspektusból bizonyított tételnek az érvényesítéséhez, miszerint „a regény nem másolata a világnak, hanem maga is valóság”.

VARGA István